

**LEKA (LEUVENSE EENZAAMHEIDSSCHAAL
VOOR KINDEREN EN ADOLESCENTEN)**

**EENZAAMHEID METEN BIJ JONGEREN IN
VLAANDEREN EN NEDERLAND**

LEKA (Leuvense Eenzaamheidsschaal voor Kinderen en Adolescenten)
Eenzaamheid meten bij jongeren in Vlaanderen en Nederland

Luc Goossens (red.)

Acco Leuven / Den Haag

Eerste druk : 2016

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven, België

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland :

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland

E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.uitgeverijacco.nl

Omslagontwerp : www.frisco-ontwerpbureau.be

© 2016 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

INHOUD

TABELLEN	7	
INLEIDING	9	
DANKWOORD	11	
VOORWOORD	13	
1	UITGANGSPUNTEN EN THEORETISCHE ACHTERGROND	15
	<i>Luc Goossens & Alfons Marcoen</i>	
1.1	Beoogde doel	15
1.2	Definitie en praktijkrelevantie van de constructen	17
1.3	Meting en uitgangspunten bij de constructie	19
1.4	Beschikbaar instrumentarium en valideringsstrategie voor de convergente validiteit	23
1.5	Nomologisch netwerk en valideringsstrategie voor de discriminante validiteit	26
1.6	Beoordeling door leeftijdgenoten en valideringsstrategie voor de constructvaliditeit	29
1.7	Besluit	30
2	CONSTRUCTIE VAN HET INSTRUMENT	31
	<i>Alfons Marcoen & Luc Goossens</i>	
2.1	Pilootstudies	31
2.2	Constructie van het instrument	32
2.3	Kruisvalidering	35
2.4	Verdere verfijning	35
2.5	Besluit	36
3	BESCHRIJVING VAN HET INSTRUMENT, AFNAME EN SCORING	37
	<i>Luc Goossens & Katrien Verstraeten</i>	
3.1	Beschrijving van het instrument	37
3.2	Gebruiksmogelijkheden en beperkingen	39
3.3	Aanwijzingen voor de afname in Vlaanderen	41
3.4	Aanwijzingen voor de afname in Nederland	42
3.5	Scoring en interpretatie	44
3.6	Gevalsbeschrijvingen	45
3.7	Besluit	48

4	NORMEN	49
	<i>Luc Goossens, Rob Stroobants, Janne Vanhalst, Ron Scholte & Rutger Engels</i>	
	4.1 Initiële normgroepen, evoluties over de tijd en representativiteit	49
	4.2 Eigenlijke normgroepen en invloed van achtergrondkenmerken	51
	4.3 Normering	54
	4.4 Generaliseerbaarheid en generalisatie-onderzoek	54
	4.5 Nederlandse normen	56
	4.6 Besluit	58
5	BETROUWBAARHEID	59
	<i>Luc Goossens, Rob Stroobants, Koen Luyckx & Janne Vanhalst</i>	
	5.1 Interne consistentie	59
	5.2 Test-hertest betrouwbaarheid	60
	5.3 Lange-termijn stabiliteit	62
	5.4 Besluit	64
6	INTERNE STRUCTUUR	65
	<i>Luc Goossens & Rob Stroobants</i>	
	6.1 Factoriële validiteit	65
	6.2 Intercorrelaties	70
	6.3 Besluit	71
7	EXTERNE STRUCTUUR EN CRITERIUMVALIDITEIT	73
	<i>Luc Goossens</i>	
	7.1 Soortgenotenvaliditeit en convergente validiteit	73
	7.2 Discriminante validiteit	78
	7.3 Criteriumvaliditeit	80
	7.4 Besluit	83
8	SAMENVATTING EN CONCLUSIE	85
	<i>Luc Goossens</i>	
	REFERENTIES	87
	BIJLAGEN	93
	BIJLAGE 1: DE LEKA	93
	BIJLAGE 2: BELGISCHE (OF VLAAMSE) NORMEN	97
	BIJLAGE 3: NEDERLANDSE NORMEN	103
	BIJLAGE 4: UITGEBREIDE RESULTATEN VALIDERINGSONDERZOEK	107
	BIJLAGE 5: OVERZICHT VAN DE STEEKPROEVEN	119
	BIJLAGE 6: LIJST VAN DEELNEMENDE SCHOLEN	123

TABELLEN

Tabel 1.1	Overzicht van de doelgroepen van de LEKA	16
Tabel 1.2	Gebruikte instrumenten in het onderzoek over soortgenotenvalditeit	25
Tabel 1.3	Gebruikte instrumenten in het onderzoek over convergente validiteit	26
Tabel 1.4	Gebruikte instrumenten in het onderzoek over discriminante validiteit	28
Tabel 1.5	Gebruikte criteria in het onderzoek over constructvaliditeit	30
Tabel 2.1	Indeling van de LEKA-items in subschalen (constructiefase) met aanduiding van hun oorsprong	33
Tabel 3.1	Indeling van de LEKA-items in subschalen (definitieve versie)	38
Tabel 4.1	Achtergrondkenmerken van de initiële normgroepen per doelgroep	49
Tabel 4.2	Temporele trends. Gemiddelde scores bij oudere en meer recente steekproeven	50
Tabel 4.3	Geografische herkomst van de initiële normgroepen	51
Tabel 4.4	Omvang van de eigenlijke normgroepen	51
Tabel 4.5	Effecten van leeftijd en geslacht	52
Tabel 4.6	Gemiddelde score in functie van geslacht	52
Tabel 4.7	Gemiddelde score in functie van leeftijd	53
Tabel 4.8	Gemiddelde score in functie van onderwijstype	56
Tabel 4.9	Gemiddelde score in 'gematchte' steekproeven in België en Nederland. 5LO-6LO/ 57 Groep 7 en 8	57
Tabel 5.1	Interne consistentie (coëfficiënt alfa)	59
Tabel 5.2	Betrouwbaarheidsinterval van inter-item consistentie (coëfficiënt alfa), inter- itemcorrelaties (rii) en item-rest correlaties (rir) voor de volledige normgroep (N = 9676)	60
Tabel 5.3	Test-hertest betrouwbaarheid	61
Tabel 5.4	Gemiddelde verandering over de tijd	61

Tabel 5.5		
	Lange-termijn stabiliteit	62
Tabel 5.6		
	Lange-termijn stabiliteit. Eenzaamheid leeftijdgenoten (EL) - "Gezin en Gezondheid"	63
Tabel 6.1		
	Factorladingen na varimaxrotatie	66
Tabel 6.2		
	Overeenkomst met vooropgestelde vier-factoren structuur (Congruentiecoëfficiënt – Tucker)	67
Tabel 6.3		
	Vergelijking factormodellen	69
Tabel 6.4		
	Invariantie over geslacht en leeftijd	70
Tabel 6.5		
	Intercorrelaties tussen de LEKA-subschalen	70
Tabel 7.1		
	Samenvatting soortgenotenvaliditeit	74
Tabel 7.2		
	Samenvatting convergente validiteit	75
Tabel 7.3		
	Factorladingen van vragenlijsten over eenzaamheid en alleen zijn (Confirmatorische factoranalyse)	77
Tabel 7.4		
	Samenvatting discriminante validiteit	79
Tabel 7.5		
	Samenvatting criteriumvaliditeit via beoordeling door klasgenoten (Eenzaamheid-leeftijdgenoten)	81
Tabel 7.6		
	Gemiddelde score op de LEKA-schalen in functie van sociometrische statusgroep (N = 1051)	82

INLEIDING

In deze handleiding wordt de Leuvense Eenzaamheidsschaal voor Kinderen en Adolescenten (LEKA) geïntroduceerd aan potentiële gebruikers van het instrument. De uitwerking van deze vragenlijst heeft vele jaren in beslag genomen. De schaal werd in de jaren 1980 ontwikkeld door Alfons Marcoen en werd in de jaren 1990 gevalideerd en genormeerd door de redacteur van deze handleiding, in nauwe samenwerking met Rob Stroobants. Meer tijdrovende aspecten van betrouwbaarheid en normering, zoals test-hertest betrouwbaarheid en stabiliteit en onderzoek over de toepasbaarheid van het instrument in Nederland, ten slotte, werden de laatste jaren onderzocht, opnieuw door de redacteur van deze handleiding.

Deze handleiding laat potentiële gebruikers toe zich een goed gefundeerd oordeel te vormen over de bruikbaarheid van het instrument voor psychodiagnostische toepassingen. Achtereenvolgens worden de theoretische uitgangspunten en het eigenlijke constructieproces beschreven en worden aanwijzingen gegeven voor de afname, de scoring en de interpretatie van het instrument aan de hand van de normen. Deze normen werden, net als het instrument zelf, in bijlage opgenomen. Tot slot wordt er ook een samenvatting gegeven van het uitgevoerde onderzoek naar de betrouwbaarheid en de validiteit van het instrument. Een uitgebreidere beschrijving van de resultaten van het valideringsonderzoek werd in bijlage opgenomen.

In deze handleiding wordt gebruikgemaakt van wat soms de 'nieuwe statistiek' (of 'the new statistics') wordt genoemd. Er worden gewogen gemiddelde correlaties berekend die een schatting van de effectgrootte vormen en er worden betrouwbaarheidsintervallen rond deze gemiddelden afgebakend. Deze statistische technieken worden vaak gebruikt in het kader van meta-analyses. Lezers die minder vertrouwd zijn met effectgroottes, betrouwbaarheidsintervallen en meta-analyses kunnen best een inleidend werk over deze technieken raadplegen (zoals bijvoorbeeld Cumming, 2012).

Ervaringen met het instrument kunnen steeds meegedeeld worden aan de redacteur van deze handleiding.

Luc Goossens

Contactgegevens:

KU Leuven

Schoolpsychologie en Ontwikkeling

van Kind en Adolescent (SOKA)

Tiensestraat 102 Bus 3715

B-3000 Leuven

België

Tel: + 32 16 32 61 49

Fax: + 32 16 32 61 44

E-mail: Luc.Goossens@ppw.kuleuven.be

DANKWOORD

De Leuvense Eenzaamheidsschaal voor Kinderen en Adolescenten (LEKA) en de daar bijhorende handleiding die nu voorligt, konden slechts tot stand komen door de volgehouden inspanningen van een uitgebreid team van onderzoekers. Aan het eind van dit lange proces van onderzoek en ontwikkeling wil ik iedereen bedanken die gedurende korte of langere tijd bij het project betrokken is geweest.

In eerste instantie bedank ik de 51 masterstudenten (in Vlaanderen vroeger licentiaatsstudenten genoemd en in Nederland doctoraalstudenten) die meegewerkt hebben aan de ontwikkeling, validering en normering van de LEKA: Helena Arits, Esther Beckers, Eva Breynaert, Mia Brumagne, Paul Caes, Ann Callewaert, Katrien Casaer, Ilse Christ, Benedicte Craeye, Jasmijn Creten, Jan De Laender, Tine Deltour, Sofie Derez, Ilse Desaeger, Hannelore d'Hallewin, Sarah Doumen, Helen Ducheyne, Marleen Francken, Sandra Gilis, Tim Goffin, Hanneke Hofstra, Elke Istars, Cindy Jooker, Karin Maes, Stéphanie Mathias, Eulalie Masy, Rosien Mesdag, Melanie Oosterlynck, Els Ruysinck, Lieve Saerens, Anke Schrauwen, Sofie Serruys, Isabelle Simoens, Eveline Sinjan, Anneleen Sniekers, Katrien Van Baelen, Goedele Valgaeren, Annemarie Van der Avort, Inge Van der Biest, Wendy Van Driessche, Griet Vanneste, Marjolijn Van Raemdonck, Sara Van Vlasselaer, Lieve Verboven, Goedele Verhaert, Sandra Verhavert, Tilly Verhoeven, Soetkin Vindevoghel en Gert Vits (in Vlaanderen) en Kristina van Spanje en Esther Visee (in Nederland).

Ik dank alle co-auteurs van de verschillende hoofdstukken in deze handleiding, vooral Alfons Marcoen, die de LEKA ontwikkeld heeft, en Rob Stroobants die de statistische analyses gedaan heeft. Daarnaast gaat mijn dank ook uit naar Koen Luyckx, Janne Vanhalst en Katrien Verstraeten, die elk vanuit hun eigen expertise een substantiële bijdrage geleverd hebben en Eeske van Roekel, Ron Scholte en Rutger Engels, die de toepasbaarheid van de LEKA in Nederland onderzocht hebben. Verder dank ik alle oud-collega's, zoals Wim Beyers en Bea Van den Bergh, die tot de ontwikkeling van de LEKA hebben bijgedragen. Ten slotte ben ik speciale dank verschuldigd aan de collega's Patricia Bijttebier, Paul Ghesquière, en Karine Verschuere die mij de toestemming gaven om gegevens die door hun studenten (respectievelijk Edith Wouters, Isabelle Simoens en Kathleen Teughels) met de LEKA verzameld werden in deze handleiding op te nemen.

Een bijzonder woord van dank gaat naar Koen Luyckx en Alfons Marcoen die het hele manuscript hebben nagelezen en constructieve opmerkingen hebben gegeven waardoor de kwaliteit van de tekst duidelijk verbeterd is. Ik dank ook uitgeverij Acco die deze handleiding op de markt brengt.

Ten slotte moet beklemtoond worden dat deze handleiding gebaseerd is op 49 steekproeven van kinderen en adolescenten. In Bijlage 5 werd een overzicht van deze steekproeven opgenomen. Als de steekproeven van de ontwikkelingsfase meegeteld worden, dan hebben in totaal 17 565 jongeren (16 303 Vlaamse en 1262 Nederlandse) aan het onderzoek bijgedragen. Ik ben heel veel dank verschuldigd aan de directie, leraren en leerlingen van de 125 Vlaamse en 8 Nederlandse scholen en aan de adolescenten uit 22 Nederlandse gemeenten die aan de vele fasen van dit psychodiagnostisch onderzoek hebben meegewerkt. In Bijlage 6 werd een lijst van de betrokken scholen opgenomen.

Luc Goossens

november 2015

VOORWOORD

In het Nederlandse taalgebied was er lange tijd geen vragenlijst beschikbaar om eenzaamheid te meten bij kinderen en jongeren. Voor volwassenen en ouderen is zo'n instrument wel voorhanden, namelijk de Eenzaamheidsschaal van Jenny de Jong-Gierveld. Nederlandse en Vlaamse psychologen die eenzaamheid wilden meten bij jongere personen moesten daarvoor tot nu toe gebruikmaken van eigen vertalingen van bekende Amerikaanse instrumenten, zoals de Children's Loneliness Scale (CLS) voor kinderen of de UCLA Loneliness Scale voor adolescenten.

In deze handleiding stelt collega Luc Goossens uit Leuven een instrument voor dat speciaal ontwikkeld werd om eenzaamheid te meten bij Nederlandstalige kinderen en adolescenten. Deze vragenlijst, de Leuvense Eenzaamheidsschaal voor Kinderen en Adolescenten (LEKA), werd oorspronkelijk ontwikkeld door Alfons Marcoen en werd door collega Goossens, met zijn bekende degelijkheid en grondigheid, op betrouwbaarheid en validiteit onderzocht. Heel bijzonder aan het instrument is dat het theoretisch uitstekend onderbouwd is, waarbij twee vormen van eenzaamheid onderscheiden worden, zoals die ervaren wordt in de relaties met de ouders en met leeftijdgenoten. Daarnaast worden ook twee verschillende houdingen tegenover alleen zijn gemeten, een negatieve en een positieve.

In de handleiding die nu voorligt, beschrijft collega Goossens naast dit theoretisch kader met de begrippen eenzaamheid en houding tegenover alleen zijn ook het beschikbare internationale instrumentarium om deze concepten te meten. Hij bespreekt ook de verschillende stappen in de ontwikkeling van de LEKA. Verder is hij zich ook goed bewust van de verschillen tussen Nederlandse en Vlaamse jongeren. De handleiding bevat daarom afzonderlijke instructies en normtabellen voor Nederlandse kinderen en adolescenten. De twee gevalsstudies vormen een prachtige illustratie van de gebruiksmogelijkheden van het instrument in de dagelijkse praktijk van het werken met kinderen en adolescenten die aangemeld worden met verschillende soorten van problemen.

Het onderzoek naar de psychometrische eigenschappen van de vragenlijst is zeer omvangrijk en de resultaten van dit werk zijn overtuigend. De vier subschalen zijn voldoende betrouwbaar, het instrument vertoont de verwachte structuur die vier factoren omvat en de verschillende schalen meten inderdaad wat ze beogen te meten. Wat dit laatste aspect van de validiteit betreft, wordt er gebruikgemaakt van een doordachte strategie waarbij de samenhang met equivalente instrumenten en met metingen van andere concepten onderzocht wordt en waarbij, naast zelfrapportage, ook gebruikgemaakt wordt van beoordelingen door leeftijdgenoten. De resultaten van dit uitgebreide valideringsonderzoek worden in overzichtelijke tabellen samengevat, zodat de gebruiker snel een overzicht krijgt van de achtergrond en de waarde van de vragenlijst.

Na jarenlange ontwikkeling kan de LEKA nu op brede schaal ingezet worden voor de algemene diagnostiek van sociale en emotionele problemen bij kinderen en adolescenten en van eenzaamheid in het bijzonder. De vragenlijst vormt zo een onmisbaar instrument voor klinisch psychologen, schoolpsychologen en orthopedagogen die met deze leeftijdsgroepen werken en voor kinder- en jeugdpsychiaters in Vlaanderen en Nederland.

Marcel van Aken
Hoogleraar ontwikkelingspsychologie
Universiteit Utrecht

december 2015

Uitgangspunten en theoretische achtergrond

Luc Goossens & Alfons Marcoen

In dit hoofdstuk wordt het beoogde doel van de Leuvense Eenzaamheidsschaal voor Kinderen en Adolescenten (LEKA) aangegeven en worden de uitgangspunten bij de constructie van het instrument beschreven. Verder wordt aangegeven hoe deze vragenlijst het bestaande instrumentarium aanvult en wordt de strategie beschreven die gevolgd werd om het instrument te valideren.

1.1 Beoogde doel

In dit deel wordt in algemene termen uiteengezet hoe en in welke situaties de LEKA voor diagnostische doeleinden kan aangewend worden. Achtereenvolgens worden de meetpretentie, het meetbereik en de gebruiksmogelijkheden van de vragenlijst beschreven.

Meetpretentie. Het instrument is bedoeld om eenzaamheid en de houding tegenover alleen zijn te meten. Het bijzondere aan de vragenlijst is dat er twee vormen van eenzaamheid onderscheiden worden en dat er ook twee houdingen tegenover alleen zijn gemeten worden. De termen ‘eenzaamheid’ en ‘alleen zijn’ worden verderop in deze inleiding nader toegelicht.

Meetbereik. De LEKA is bedoeld voor gebruik bij oudere kinderen en adolescenten, dat wil zeggen bij 10- tot 19-jarigen. De keuze voor dit meetbereik is ingegeven door twee overwegingen, met name dat uitspraken over de gemeten constructen vanaf de leeftijd van 10 jaar goed begrepen worden en dat de adolescentie, die van 10 tot 22 jaar loopt (Slot & van Aken, 2010), een belangrijke periode is in de ontwikkeling van de twee constructen. Uit interviews waarin kinderen gevraagd worden om te omschrijven wat eenzaamheid inhoudt, blijkt dat de meeste kinderen op de basisschool (Chipuer, 2004; Hymel, Tarulli, Hayden Thomson, & Terrell-Deutsch, 1999) en zelfs in de kleuterschool (Cassidy & Asher, 1992) deze opdracht met succes kunnen uitvoeren. Maar het opnoemen van mogelijke voordelen van alleen zijn en het geven van redenen waarom mensen alleen willen zijn – wat nauw samenhangt met de houding die men aanneemt tegen alleen zijn – is bij de meeste kinderen pas goed mogelijk tussen het vierde en het zesde jaar in de basisschool (in Nederland: tussen Groep 6 en Groep 8; Galanaki, 2004).

Volgens vele auteurs komt eenzaamheid vaker voor bij adolescenten dan bij kinderen. De vele veranderingen die jonge mensen ervaren aan het begin van de adolescentie – wanneer hun lichaam door de veranderingen van de puberteit er anders gaat uitzien, er grotere afstand tegenover de ouders optreedt en de leeftijdgenoten andere sociale verwachtingen hebben – kunnen tijdelijk tot grotere eenzaamheid leiden. (Zie Goossens, 2006, en Goossens & Marcoen, 1994, voor een overzicht van deze theorieën). Op een analoge manier wordt in de ontwikkelingspsychologie aangenomen dat de houding tegenover alleen zijn een andere inhoud krijgt in de adolescentie. Kinderen – die onder het toezicht van hun ouders staan – zijn niet zo vaak alleen, hebben over het algemeen een negatieve houding tegenover

alleen zijn en kunnen niet constructief omgaan met momenten die ze alleen moeten doorbrengen. Vanaf de adolescentie (vanaf 10 jaar dus) worden duidelijk voordelen onderkend aan periodes die men alleen doorbrengt (Larson, 1997). Maar de beleving van het alleen zijn blijft in de hele adolescentie toch overwegend negatief gekleurd. Het is pas vanaf de jongvolwassenheid dat alleen zijn duidelijk positief beleefd wordt, vooral bij mensen met een intellectueel beroep zoals academici of schrijvers (Larson, 1990). Kortom, de adolescentie is een belangrijk kantelmoment in de ontwikkeling van de beleving van alleen zijn en daardoor waarschijnlijk ook in de ontwikkeling van de houding tegenover alleen zijn.

Omdat het beoogde leeftijdsbereik nogal ruim is, kan de LEKA gebruikt worden door diagnostici die zich richten op cliënten in verschillende segmenten van dit bereik. Op die manier kunnen vier verschillende doelgroepen onderscheiden worden. In Tabel 1.1 wordt een overzicht van deze doelgroepen gegeven en situeren deze groepen zich in het onderwijssysteem van België (of Vlaanderen) en Nederland. Een eerste doelgroep betreft leerlingen uit de twee hoogste jaren op de basisschool (aangeduid als 5LO-6LO). Een tweede doelgroep betreft leerlingen uit de drie eerste jaren in het secundair onderwijs (in Nederland: voortgezet onderwijs) (aangeduid als 1SO-3SO). Een derde doelgroep betreft leerlingen uit de drie hoogste jaren in het secundair onderwijs (in Nederland: voortgezet onderwijs) (aangeduid als 4SO-6SO). Een vierde en laatste doelgroep zijn studenten in hun eerste jaar aan de universiteit. Het eerste jaar aan de universiteit lijkt van bijzonder belang in onderzoek over eenzaamheid, omdat jonge mensen dan vaak niet meer thuis wonen, maar op studentenkamers en omdat ze in de nieuwe omgeving van de universiteitsstad een eigen vriendenkring opbouwen. Het effectieve meetbereik van de LEKA loopt daardoor van 10 tot 19 jaar. In de verschillende hoofdstukken van deze handleiding wordt over de normen, betrouwbaarheid en validiteit gerapporteerd voor het hele meetbereik. Maar in de tabellen in deze hoofdstukken – en in de bijlagen achteraan deze handleiding – kan de gebruiker ook informatie over al deze aspecten van de LEKA vinden voor elk van de vier doelgroepen afzonderlijk. Op die manier kunnen gebruikers zich een meer gedifferentieerd beeld vormen van de waarde van het instrument voor hun specifieke doelgroep.

Tabel 1.1 - Overzicht van de doelgroepen van de LEKA

Doelgroep	België (Vlaanderen)	Nederland
5LO-6LO	5de en 6de leerjaar van de lagere school	Groep 7 en 8 van de basisschool
1SO-3SO	eerste drie jaren secundair onderwijs	eerste drie jaren voortgezet onderwijs
4SO-6SO	laatste drie jaren secundair onderwijs	laatste drie jaren voortgezet onderwijs
Universiteitsstudenten	1ste bachelor psychologie (1ste kandidatuur)	1ste bachelor psychologie (propaedeuse)

Noot: LO = lager onderwijs; SO = secundair onderwijs.

Gebruiksmogelijkheden. De LEKA is bedoeld voor algemeen beschrijvend gebruik, met name voor het vaststellen van emotionele en sociale problemen bij kinderen en adolescenten. Omdat er in het instrument twee vormen van eenzaamheid onderscheiden worden en ook twee houdingen tegenover alleen zijn krijgt de gebruiker een gedifferentieerd beeld van een belangrijk aspect van het sociale functioneren. Meer specifiek kan men inzicht verwerven in de ervaren kwaliteit van twee belangrijke relaties en de – vaak complexe – attitude tegenover de tijd die alleen wordt doorgebracht. Eenzaamheid of, meer algemeen, ervaren moeilijkheden in de omgang met leeftijdgenoten, kunnen de aanmeldingsklacht vormen die de psychodiagnosticus ertoe brengt om de vragenlijst door een cliënt te laten

invullen. Maar omdat eenzaamheid en alleen zijn in de psychologie een specifieke definitie hebben en er een aanzienlijke wetenschappelijke kennis bestaat over de impact van eenzaamheid en tijd die men alleen doorbrengt op het dagelijks functioneren en mogelijk disfunctioneren, kan men met het instrument ook een breder beeld van de sociaal-emotionele ontwikkeling krijgen. Door vergelijking met de normgroepen kan men met het instrument ook nagaan of de sociaal-emotionele ontwikkeling bedreigd wordt of normaal verloopt in vergelijking met leeftijdgenoten.

1.2 Definitie en praktijkrelevantie van de constructen

In dit deel worden formele definities van 'eenzaamheid' en 'alleen zijn' gegeven en wordt beschreven hoe de twee begrippen zich tot elkaar verhouden in de gewone omgangstaal en in de wetenschappelijke literatuur. De praktijkrelevantie van eenzaamheid en de houding tegenover alleen zijn wordt ook kort geschetst.

Definities. De termen 'eenzaam' en 'alleen' worden ook in de gewone omgangstaal gebruikt en worden dan vaak nauw met elkaar verbonden. 'Alleen' wordt in het Nederlands in het gewone taalgebruik omschreven als 'zonder gezelschap' (Geerts & den Boon, 1999, p. 171). 'Eenzaam' wordt omschreven als 'zonder gezelschap of ver van anderen verwijderd' (Geerts & den Boon, 1999, p. 860), met als toevoeging dat er voor de term 'eenzaam' ook andere termen gebruikt worden zoals 'geïsoleerd', 'alleen' en 'verlaten'. In het Engels wordt 'alone' omschreven als 'gescheiden zijn van anderen' ('separated from others'; Webster's new collegiate dictionary, 1987, p. 73) en 'lonely' als 'droevig omdat men alleen is' ('sad from being alone'; Webster's new collegiate dictionary, 1987, p. 703). Daar wordt aan toegevoegd dat de term 'alleen' (of 'alone') het objectieve feit van alleen te zijn beklemtoont en minder emotionele betrokkenheid impliceert dan andere verwante termen. 'Eenzaam' (of 'lonely') suggereert niet alleen droefheid en een gevoel van verlies, maar ook een verlangen naar gezelschap (Webster's new collegiate dictionary, 1987, p. 73). In woordenboeken die zich richten op het specifieke taalgebruik van psychologen wordt meer ingegaan op de specifieke kenmerken van 'eenzaamheid' (of 'loneliness'). De term wordt dan omschreven als 'een affectief en cognitief onbehagen of ongemakkelijkheid die voortvloeit uit het feit dat men zichzelf percipieert als iemand die alleen is of op een andere manier afgezonderd' (VandenBos, 2007, p. 542).

Het onderscheid tussen 'eenzaamheid' en 'alleen zijn' wordt pas duidelijk als men technische definities van de twee constructen bestudeert, dat wil zeggen, omschrijvingen van deze termen door onderzoekers die zich op deze begrippen geconcentreerd hebben. De bekendste technische definitie van 'eenzaamheid' is '*de onaangename ervaring die zich voordoet wanneer het bestaande sociale netwerk van een persoon ontoereikend is in kwantitatief of in kwalitatief opzicht*' (Perlman & Peplau, 1981, p. 31). Deze omschrijving geeft dus aan dat men zich eenzaam kan voelen als men vaak alleen is of weinig sociale contacten heeft (en dus een kwantitatief tekort in het sociale netwerk ervaart), maar ook wanneer men veel sociale contacten heeft, maar niet tevreden is over de kwaliteit van deze contacten (en dus een kwalitatief tekort in het sociale netwerk ervaart). Eenzaamheid is dus niet intrinsiek verbonden met alleen zijn. Men kan zich eenzaam voelen als men alleen is, maar ook in het midden van een mensenmassa.

De bekendste technische definitie van 'alleen zijn' (of 'solitude') omschrijft deze term als '*de objectieve toestand van alleen zijn – die niet gedefinieerd wordt door middel van het fysiek afgescheiden zijn (dus: het feit dat er niemand in de onmiddellijke omgeving aanwezig is), maar door het communicatief afgescheiden zijn van anderen (dus: het feit dat men met niemand aan het communiceren is)*'. Communicatief afgescheiden zijn wordt daarbij omschreven als 'het (tijdelijk) opschorten van de

onmiddellijke uitwisseling van informatie en affect' (Larson, 1990, p. 157). Volgens deze definitie is iemand niet alleen wanneer er geen andere huisgenoten aanwezig zijn en hij of zij met iemand aan het telefoneren is. In dat geval is er namelijk sprake van onmiddellijke uitwisseling van informatie en affect. Als diezelfde persoon in datzelfde lege huis tv kijkt of naar muziek luistert, dan is hij of zij wel alleen, omdat de tv, radio, of iPod geen feedback geeft.

Op conceptueel vlak zijn eenzaamheid en alleen zijn, die respectievelijk verwijzen naar een psychologische toestand en een objectieve situatie, dus duidelijk van elkaar te onderscheiden. Maar in de individuele ervaring zijn de twee begrippen nauw met elkaar verwant, omdat mensen zich vaak eenzaam voelen als ze alleen zijn. En wanneer men niet de frequentie van alleen zijn bestudeert, maar de beleving van alleen zijn of de attitude of houding tegenover alleen zijn, dan onderzoekt men zowel bij eenzaamheid als bij alleen zijn psychologische toestanden.

Deze psychologische toestanden worden bestudeerd door middel van zelfrapportering. Eenzaamheid wordt soms gemeten door middel van interviews (Zimmermann, 2004), maar meestal door middel van vragenlijsten. De houding tegenover alleen zijn wordt soms gemeten door middel van zin-aanvultests, waarbij de respondent zinnen zoals "Als ik alleen ben, dan ..." moet aanvullen. Deze aanvullingen worden dan in essentie in twee categorieën ingedeeld die een positieve dan wel negatieve houding tegenover alleen zijn weerspiegelen (Goossens & Marcoen, 1999a). Maar meestal worden deze twee basishoudingen tegenover alleen zijn door middel van vragenlijsten bestudeerd.

Relevantie voor de praktijk. Uit onderzoek bij universiteitsstudenten en volwassenen blijkt dat zowel eenzaamheid als de houding tegenover alleen zijn belangrijke implicaties hebben voor het algemeen welbevinden. Eenzaamheid hangt samen met een groot aantal kenmerken die men ook bij bekende psychiatrische syndromen zoals depressie en sociale angststoornissen vindt. Daarbij horen een negatief beeld van zichzelf en van anderen, geremdheid in sociale contacten en een disfunctionele attributiestijl, waarbij men sociale mislukkingen toeschrijft aan interne factoren waar men zelf geen controle over heeft. Deze samenhangen maken begrijpelijk waarom vooral mensen die langdurig eenzaam zijn een verhoogd risico voor psychopathologie vertonen (Heinrich & Gullone, 2006). Langdurige eenzaamheid hangt ook samen met een minder goede lichamelijke gezondheid en vooral met een verminderd functioneren van het hart- en bloedvatstelsel (Cacioppo, Hawkley, & Berntson, 2003).

Recent werden deze twee soorten van problemen met elkaar verbonden in een omvattend model van eenzaamheid. Dit socio-cognitieve model omschrijft eenzaamheid als een probleem bij het verwerken van informatie in sociale contacten. Eenzame mensen vertonen een overdreven aandacht voor potentiële sociale bedreigingen ('hypervigilance to social threat') en vrezen voortdurend in de steek gelaten te worden of op een andere manier sociaal benadeeld te worden. Deze achterdochtige houding wordt onvermijdelijk opgemerkt door potentiële interactiepartners die daarop meer afstand nemen, wat de basishouding van eenzame mensen versterkt en hun eenzaamheid nog doet toenemen. Op termijn leidt deze vicieuze cirkel tot depressie en bij oudere volwassenen en bejaarden via allerlei fysiologische mechanismen tot een verminderd functioneren van hart en bloedvaten (Cacioppo & Hawkley, 2009; Hawkley & Cacioppo, 2010). Longitudinaal onderzoek heeft aangetoond dat dit proces al aanwezig is bij kinderen en adolescenten in een wat minder extreme vorm. Kinderen die langere tijd eenzaam waren, vertoonden in de adolescentie een meer uitgesproken depressieve stemming (Qualter, Brown, Munn, & Rotenberg, 2010). Jongvolwassenen die tijdens de kindertijd en de adolescentie vaker eenzaam waren, vertoonden een verminderd hartfunctioneren, dat overigens nog binnen het normale bereik lag (Caspi, Harrington, Moffitt, Milne, & Poulton, 2006). Om deze negatieve gevolgen te voorkomen, kan men best interventies opzetten die, gezien de aard van het onderliggende probleem op het vlak van de verwerking van sociale informatie, de vorm kunnen aannemen van cognitieve gedragstherapie (Masi, Chen, Hawkley, & Cacioppo, 2011).

Tijd alleen doorbrengen kan gebaseerd zijn op negatieve motiveringen, zoals sociale angst en een gebrek aan interesse in andere mensen. Als kinderen en adolescenten enkel om die reden vaak alleen zijn, dan kan men daarvan negatieve effecten verwachten voor het algemeen welbevinden. Maar vele universiteitsstudenten en volwassenen kiezen er ook actief voor om tijd alleen door te brengen. Metingen van de positieve houding tegenover alleen zijn voorspellen de frequentie van alleen zijn nadat men statistisch gecontroleerd heeft voor sociale angst (Burger, 1995; Leary, Herbst, & McCrary, 2003). Deze bevindingen impliceren dat bepaalde mensen positieve motiveringen hebben om af en toe een tijd alleen te zijn.

Uit overzichten van relevante theorieën (Long & Averill, 2003) en onderzoek bij universiteitsstudenten (Long, Seburn, Averill, & More, 2003) kan men afleiden dat alleen zijn vele voordelen kan hebben, zoals uiting geven aan de eigen creativiteit, meer inzicht verwerven in de eigen zwaktes en sterke punten ('self-discovery'), nadenken over een specifiek probleem en dat proberen op te lossen, en tot rust komen. Bij adolescenten worden als specifieke voordelen aangegeven dat men tijdens perioden waarin men alleen is beter kan nadenken over de eigen persoon (Goossens & Marcoen, 1999b) en mede daardoor beter vorm kan geven aan de eigen identiteit die zich in deze levensfase aan het ontwikkelen is (Larson, 1990). Het aannemen van een positieve houding tegenover alleen zijn om een of meerdere van deze redenen betekent dat men zich bewust is van de verschillende manieren om op een constructieve manier gebruik te maken van tijd die men alleen doorbrengt. Metingen van de positieve houding tegenover alleen zijn die dergelijke motieven bevragen, vertonen naar alle waarschijnlijkheid een samenhang met metingen van psychologische aanpassing en welbevinden (Waskowic & Cramer, 1999). Metingen van de negatieve houding tegenover alleen zijn, waarbij men aangeeft geen voordelen te zien aan tijd die men alleen doorbrengt, vertonen een samenhang met psychologisch disfunctioneren en vooral met een depressieve stemming (Schwab, 1997).

Tot slot worden eenzaamheid en de houding tegenover alleen zijn ook vaak in verband gebracht met andere, verwante concepten. Zo is er op conceptueel en empirisch vlak een duidelijke overlapping tussen de negatieve houding tegenover alleen zijn en het begrip verveling, omdat kinderen en adolescenten zich meestal vervelen als ze alleen zijn. Verveling kan ook samenhangen met eenzaamheid (Marcoen, 1990). De positieve houding tegenover alleen zijn wordt ook in verband gebracht met het omgaan met eenzaamheid ('coping'). Een van de manieren waarop mensen omgaan met hun gevoelens van eenzaamheid is door creatief gebruik te maken van momenten waarop ze alleen zijn ('creative solitude'; Long et al., 2003; Rubenstein & Shaver, 1982).

1.3 Meting en uitgangspunten bij de constructie

In dit deel wordt aangegeven welke types van vragenlijsten beschikbaar zijn om eenzaamheid en de houding tegenover alleen zijn te meten. Verder wordt het conceptuele model beschreven dat aan de basis lag van de nieuw ontwikkelde vragenlijst die nadrukkelijk het bestaande instrumentarium wil aanvullen.

Meting van de constructen met behulp van vragenlijsten. De formulering van items in vragenlijsten over eenzaamheid sluit aan bij de technische definitie van het construct. Men vindt daarom twee types van items in deze vragenlijsten. Een eerste type gaat over evaluaties van de kwaliteit van het sociale netwerk en een tweede type gaat over de negatieve emoties die men ervaart als dergelijke evaluaties negatief uitvallen. Bij deze negatieve gevoelens neemt het gevoel van in de steek gelaten

te zijn (in het Engels 'abandonment') een centrale plaats in (Shaver & Brennan, 1991). Bij de concrete formulering van de ervaren sociale tekorten doet men vaak een beroep op de theoretische inzichten van Weiss (1974). Deze auteur beschrijft een reeks van sociale voordelen ('social provisions') die men uit relaties kan halen. Deze voordelen zijn: gehechtheid (wat betekent dat men een sterke emotionele band heeft met andere mensen), sociale integratie (wat betekent dat men het gevoel heeft in een groep opgenomen te zijn), betrouwbare alliantie (wat betekent dat men op anderen kan rekenen in tijden van nood), verzorging, waardering en begeleiding. Bij het formuleren van items voor eenzaamheidslijsten wordt dan aangegeven dat men een gebrek aan bijvoorbeeld gehechtheid, sociale integratie of waardering ervaart binnen het sociale netwerk. Een laatste opmerking is dat men in eenzaamheidsvragenlijsten bewust de termen 'eenzaam' en 'eenzaamheid' niet gebruikt, omdat er een sociaal stigma aan deze termen kleeft. Kinderen die eenzaam genoemd worden, worden negatiever geëvalueerd dan kinderen die dat etiket niet opgeplakt krijgen (Rotenberg, Bartley, & Toivonen, 1997).

De precieze formulering van de items kan aanzienlijk verschillen en dit houdt verband met de conceptuele benadering die gevolgd wordt. In essentie kan men twee conceptuele benaderingen onderscheiden in het onderzoek over eenzaamheid (Russell, 1982). Aanhangers van de eerste benadering, die de *unidimensionele* benadering wordt genoemd, zien eenzaamheid als een enkelvoudig en unitair fenomeen dat hoofdzakelijk kan variëren in intensiteit. Deze benadering veronderstelt dat er gemeenschappelijke thema's zijn in de ervaring van eenzaamheid en dit ongeacht de specifieke oorzaak van de eenzame gevoelens. Volgens deze benadering ervaren een bejaarde vrouw waarvan de echtgenoot na veertig jaar huwelijk overleden is en een student die tijdens de eerste weken aan de universiteit zijn plaats nog niet gevonden heeft in de sociale wereld van de studentenstad een zelfde of vergelijkbare vorm van eenzaamheid. Aanhangers van de tweede benadering, die de *multidimensionele* benadering genoemd wordt, zien eenzaamheid als een complex fenomeen dat niet kan gevat worden met behulp van een zelfde eenzaamheidsschaal. Deze benadering onderscheidt dus verschillende vormen van eenzaamheid. In sommige gevallen verwijst elk van deze vormen naar een specifiek voordeel dat men mist. In de voorbeelden die net gegeven werden, mist de bejaarde dame vooral de gehechtheid aan haar partner en de jonge student mist vooral sociale integratie. Daarom ervaren deze twee mensen een eigen vorm van eenzaamheid die respectievelijk kan omschreven worden als emotionele eenzaamheid en sociale eenzaamheid (Weiss, 1973). In andere gevallen verwijst elke vorm van eenzaamheid naar een specifieke relatie, zoals de relatie met vrienden, met de ouders, met de romantische partner en met groepen.

In de items van vragenlijsten die gebaseerd zijn op de unidimensionele benadering wordt de formulering bewust vaag gehouden door naar de 'veralgemeende andere' te verwijzen of naar het hele sociale netwerk (bijvoorbeeld: "Ik voel me geïsoleerd van de anderen", "Er is niemand tot wie ik mij kan wenden om steun te vragen" of "Ik vind mijn kennissenkring te beperkt"). Als verschillende vormen van eenzaamheid onderscheiden worden die elk verwijzen naar een specifiek relationeel voordeel, dan wordt er in elk item van de respectievelijke subschalen naar dat voordeel verwezen. Bij emotionele eenzaamheid worden dan items gebruikt als: "Ik heb niemand om echt mee te praten" en bij sociale eenzaamheid horen dan items als "Ik heb het gevoel dat ik bij geen enkele groep hoor". Worden er, ten slotte, relatie-specifieke vormen van eenzaamheid onderscheiden, dan wordt in elk item van de respectievelijke subschalen naar die relatie verwezen (bijvoorbeeld: "Ik voel me in de steek gelaten door mijn vrienden" voor eenzaamheid in de relatie met vrienden" en "Ik kan mij niet wenden tot mijn ouders om steun te vragen").

Beide benaderingen om eenzaamheid te meten, de unidimensionele en de multidimensionele, hebben elk hun eigen voor- en nadelen. Er is voor diagnostici geen doorslaggevend theoretisch argument om voor de ene of de andere benadering te kiezen (Russell, 1982). Maar op het vlak van de validering stellen

zich voor iedere benadering specifieke uitdagingen. De voornaamste uitdaging voor aanhangers van de multidimensionele benadering is aan te tonen dat de verschillende vormen van eenzaamheid die hun instrument geacht wordt te meten met behulp van factoranalyse duidelijk van elkaar onderscheiden kunnen worden. Precies dat laatste bleek een probleem bij de eerste vragenlijst die bedoeld was om relatie-specifieke vormen van eenzaamheid te onderscheiden, de Differential Loneliness Scale (DLS; Schmidt & Sermat, 1983). Dit instrument beoogde bij universiteitsstudenten en volwassenen vier vormen van eenzaamheid te meten: eenzaamheid in de relatie met de ouders, met vrienden, met de romantische partner en met groepen. Maar exploratorische factoranalyse door de ontwikkelaars van het instrument toonde aan dat eenzaamheid in de relatie met vrienden en eenzaamheid in de relatie met groepen empirisch niet van elkaar te onderscheiden waren.

Onderzoek met een gelijkaardige vragenlijst die later ontwikkeld werd, de Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA; DiTommaso, Brannen, & Best, 2004; DiTommaso & Spinner, 1993) leverde veel betere factoranalytische resultaten op. Er zijn ook duidelijke aanwijzingen dat eenzaamheid in de relatie met de ouders en eenzaamheid in de relatie met vrienden goed van elkaar te onderscheiden zijn (Cramer & Barry, 1999). Maar de multidimensionele benadering van eenzaamheid krijgt vaak scherpe kritiek op zuiver psychometrische gronden (zie bijvoorbeeld Marangoni & Ickes, 1989). Mede door deze problemen is de unidimensionele benadering veruit de meest populaire. Aan het eind van de jaren tachtig van de vorige eeuw werd geschat (Paloutzian & Janigian, 1987) dat 80% van al het onderzoek over eenzaamheid gebruikmaakte van unidimensionele metingen van het construct en meer specifiek van een instrument, de UCLA Loneliness Scale (Russell, Peplau, & Cutrona, 1980). Er zijn geen aanwijzingen dat deze situatie nu, 25 jaar later, fundamenteel veranderd zou zijn.

Bij vragenlijsten over de houding tegenover alleen zijn kan men ook twee types van items onderscheiden. Een eerste type vraagt gewoon of men graag of minder graag alleen is. Bij vragenlijsten over de positieve attitude peilt een tweede type naar de voordelen die men haalt uit momenten of korte periodes die men alleen doorbrengt (bijvoorbeeld: "Ik ben wel eens vaker alleen zodat ik me beter kan concentreren"). Bij vragenlijsten over de negatieve attitude tegenover alleen zijn wordt in dit tweede type van items de idee uitgedrukt dat men geen voordelen aan dergelijke momenten kan onderkennen. De concrete formulering leunt dan vaak dicht aan bij het concept van verveling.

In sommige metingen, zoals de subschaal 'Onvermogen om alleen te zijn' van de Multidimensionale Einsamkeitsfragebogen (MEF; Schwab, 1997), werden ook vragen over de positieve houding tegenover alleen zijn opgenomen die bij de scoring omgekeerd worden. Deze aanpak lijkt minder aangewezen. Uit onderzoek met zin-aanvultests, waarbij er meerdere items over alleen zijn gaan, is gebleken dat adolescenten vaak bij het ene item een meer positieve aanvulling formuleren en bij het andere een negatief gekleurde aanvulling. Bij de verwerking van de scores halen zij dan voor de twee categorieën van aanvullingen, de negatieve en de positieve, een relatief hoge score (Goossens & Marcoen, 1999a). Dit soort van bevindingen suggereert dat de attitude tegenover alleen zijn bij adolescenten complex is en dat men niet zomaar kan aannemen dat lage scores voor de positieve houding meteen hoge scores voor de negatieve houding impliceren. Men kan daarom best voor de positieve en negatieve houding een afzonderlijke schaal hanteren en er zich aan verwachten dat de scores op deze twee schalen een lage correlatie, in principe zelfs een nulcorrelatie, vertonen in plaats van een sterk negatieve correlatie.

Conceptueel model. De LEKA is gebaseerd op een multidimensionele conceptualisering van het construct eenzaamheid. Er worden twee relatie-specifieke vormen van eenzaamheid onderscheiden: eenzaamheid in de relatie met de ouders en eenzaamheid in de relaties met leeftijdgenoten. In het gekozen meetbereik, dat de kindertijd en de adolescentie omvat, lijken dit de belangrijkste relaties en

uit eerder onderzoek is gebleken dat deze twee vormen van eenzaamheid doorgaans goed van elkaar te onderscheiden zijn. Verder werden ook twee subschalen ontwikkeld die respectievelijk peilen naar de negatieve en positieve houding tegenover alleen zijn en er werd verwacht dat deze subschalen onderling een nulcorrelatie zouden vertonen.

De vier subschalen (twee over eenzaamheid en twee over alleen zijn) werden ook nadrukkelijk opgenomen in eenzelfde vragenlijst, omdat de informatie over de attitude tegenover alleen zijn kan helpen om de verkregen scores voor eenzaamheid in een breder perspectief te plaatsen. De houding tegenover alleen zijn zou namelijk een factor kunnen zijn die de relatie tussen alleen zijn en de ervaring van eenzaamheid modereert. Adolescenten die een uitgesproken positieve houding tegenover alleen zijn hebben, zullen zich niet zo snel eenzaam voelen als ze alleen zijn. Bij adolescenten die een zeer negatieve houding hebben tegenover alleen zijn, zou er een verhoogde kwetsbaarheid voor eenzaamheid kunnen optreden wanneer ze alleen zijn (Youngblade, Berlin, & Belsky, 1999). Kortom, de LEKA is gebaseerd op de idee (a) dat men eenzaamheid best afzonderlijk kan meten in de relatie met de ouders en de relaties met leeftijdgenoten, omdat de ervaren eenzaamheid vaak zal verschillen in deze twee relaties en (b) dat men ook de houding tegenover alleen zijn moet in rekening brengen als men de ervaren eenzaamheid beter wil begrijpen. Dit conceptuele model werd elders meer uitvoerig uitgewerkt (Goossens & Beyers, 2002; Marcoen & Goossens, 1990, 1993). Op diagnostisch gebied betekent dit dat men met behulp van de LEKA tot een interpretatie van het patroon van eenzaamheid bij kinderen en adolescenten kan komen.

De optie voor dit model is een eigenzinnige keuze. Er is maar een ander instrument bekend dat zowel subschalen over eenzaamheid als over attitude tegenover alleen zijn bevat, namelijk de Multidimensionale Einsamkeitsfragebogen (MEF; Schwab, 1997). Dit instrument, dat bedoeld is voor volwassenen en zelden gebruikt wordt, omvat subschalen over emotionele en sociale eenzaamheid en de reeds vermelde subschaal 'Onvermogen om alleen te zijn', waarvan de scores moeilijk te interpreteren zijn. Het conceptuele model dat aan de basis ligt van de MEF is overigens niet sterk uitgewerkt.

Op basis van het onderliggende model kunnen de constructen omschreven worden die de subschalen van de LEKA beogen te meten. *Eenzaamheid in de relatie met de ouders (EO)* verwijst naar de onaangename gevoelens die ontstaan wanneer de relaties met de ouders ontoereikend zijn en dan vooral het gevoel dat men door zijn ouders in de steek gelaten is. *Eenzaamheid in de relatie met leeftijdgenoten (EL)* verwijst naar de onaangename gevoelens die ontstaan wanneer de relaties met vrienden en vriendinnen ontoereikend zijn en dan vooral het gevoel dat men door zijn vriend(inn)en in de steek gelaten is. *Aversie tegenover alleen zijn of Alleen zijn negatief (AN)* houdt in dat de algemene houding of attitude tegenover alleen zijn negatief is. Een dergelijke houding impliceert dat men niet graag alleen is en dat men aangeeft dat men niet op een constructieve wijze gebruik kan maken van momenten waarop men alleen is. *Affiniteit met alleen zijn of Alleen zijn positief (AP)*, ten slotte, houdt in dat de algemene houding of attitude tegenover alleen zijn positief is. Een dergelijke houding impliceert dat men graag alleen is en dat men aangeeft dat men op een constructieve wijze gebruik kan maken van momenten waarop men alleen is (bijvoorbeeld om aan persoonlijke bezinning te doen of om over een probleem na te denken of tot rust te komen).

1.4 Beschikbaar instrumentarium en valideringsstrategie voor de convergente validiteit

Convergente validiteit betekent dat een instrument hoge correlaties vertoont met alternatieve metingen van het construct of de constructen die men beoogt te meten. In dit deel wordt voor dit specifieke aspect van de validiteit de valideringsstrategie beschreven, wordt de selectie van de alternatieve metingen verduidelijkt en wordt de gebruikte statistische procedure beschreven. De aanpak voor dit type van validiteit is uiteraard sterk bepaald door het beschikbare instrumentarium.

Valideringsstrategie. Zowel de correlaties met multidimensionele metingen als met unidimensionele metingen werden bestudeerd. Correlaties van het eerste type, die dus aansluiten bij het conceptuele model dat aan de basis ligt van de LEKA, worden gezien als aanwijzingen voor de soortgenotenvaliditeit. Correlaties van het tweede type, die dus aansluiten bij de unidimensionele benadering van eenzaamheid, worden gezien als aanwijzingen van convergente validiteit.

De algemene verwachting is dat – voor de soortgenotenvaliditeit – de subschaal EO hoge correlaties zal vertonen met alternatieve metingen van het construct eenzaamheid in de relatie met de ouders, de subschaal EL hoog zal correleren met alternatieve metingen van het construct eenzaamheid in de relatie met leeftijdgenoten, de subschaal AN hoge correlaties zal vertonen met alternatieve metingen van het construct aversie tegenover alleen zijn en de subschaal AP hoog zal correleren met alternatieve metingen van het construct affiniteit met alleen zijn. Voor de convergente validiteit is de algemene verwachting, gebaseerd op eerder onderzoek met multidimensionele, relatie-specifieke metingen van eenzaamheid (Di Tommaso & Spinner, 1993; Terrell-Deutsch, 1999) dat alleen de subschaal EL – en dus niet de subschaal EO – hoge correlaties zal vertonen met dimensionele metingen van eenzaamheid. De reden daarvoor is waarschijnlijk dat mensen bij de verwijzingen naar de ‘veralgemeende andere’ eerder aan hun leeftijdgenoten dan aan hun familieleden denken (Goossens & Beyers, 2002). Op basis van het beperkte onderzoek over de houding tegenover alleen zijn kan verwacht worden dat metingen van dit construct lage correlaties met unidimensionele metingen van eenzaamheid zullen vertonen.

Om de verkregen correlaties te interpreteren, kunnen de algemene vuistregels van Cohen (1988) gehanteerd worden, waarbij $r < 0.30$ staat voor een lage correlatie, r tussen 0.30 en 0.50 voor een matige correlatie en $r > 0.50$ voor een hoge correlatie. Specifiek voor de soortgenotenvaliditeit werden door een werkgroep van de European Federation of Psychologists' Associations (EFPA; Bartram, 2005) de volgende criteria vooropgesteld: een r tussen 0.65 en 0.75 wordt goed genoemd, een r tussen 0.55 en 0.65 wordt voldoende genoemd en een r kleiner dan 0.55 is onvoldoende.

Geselecteerde instrumenten. De vragenlijsten die aanleunen bij het conceptuele model van de LEKA werden voorgesteld in Tabel 1.2 (soortgenotenvaliditeit). De instrumenten die kunnen gebruikt worden bij adolescenten (en die oorspronkelijk ontwikkeld werden voor universiteitsstudenten en volwassenen) worden steeds eerst vermeld, gevolgd door instrumenten die specifiek voor kinderen ontwikkeld werden. Er werden enkel instrumenten geselecteerd waarvoor de ontwikkelaars een voldoende mate van betrouwbaarheid rapporteerden (alfa > 0.60). Als algemene aanduiding voor de kwaliteit van de vragenlijsten werd nagegaan hoe vaak ze gebruikt werden in empirisch onderzoek. Als instrumenten in vele studies gebruikt werden, dan werd hun kwaliteit als “hoog” omschreven. Als zij door verschillende onderzoeksteams gebruikt werden, dan werd hun kwaliteit als “matig” omschreven. En ten slotte, als instrumenten alleen gebruikt werden door het team dat de meting ontwikkeld had, dan werd de kwaliteit als “laag” omschreven.

Er werden vier vragenlijsten gebruikt die oorspronkelijk ontwikkeld werden in de Verenigde Staten en Canada en die elk subschalen bevatten over eenzaamheid in de relatie met de ouders en eenzaamheid in de relaties met vrienden (waarbij de eerstgenoemde subschaal soms als "eenzaamheid in het gezin" en de laatstgenoemde subschaal soms als "sociale eenzaamheid" omschreven wordt). Deze instrumenten zijn de Differential Loneliness Scale (DLS; Schmidt & Sermat, 1986), waar ook een Duitse vertaling van bestaat (Keller & Lamm, 1998), de Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA; DiTommaso & Spinner, 1993), waar een Franse vertaling van bestaat (DiTommaso, Turbide, Poulin, & Robinson, 2007), de Relational Provisions Loneliness Questionnaire (RPLQ; Hayden-Thomson, 1989) en de Multidimensional Loneliness Scale for Children (CMLS; de Biase, 1992). Een vijfde en laatste instrument in deze categorie is de Eenzaamheidsschaal (Goossens, 1998) die specifiek voor Nederlandstalige adolescenten ontwikkeld werd. De vragenlijst omvat drie items over eenzaamheid in de relatie met de ouders ("Ik voel me in de steek gelaten door mijn ouders", "Ik ben eenzaam in mijn relatie met mijn ouders", en "Ik ervaar een tekort in mijn relatie met mijn ouders") en drie analoge items over eenzaamheid in de relaties met vrienden. Op basis van de eerder beschreven criteria kan de kwaliteit van de DLS, de SELSA en de RPLQ als matig omschreven worden en is de kwaliteit van de overige instrumenten laag.

Wat aversie tegenover alleen zijn betreft, werd gebruikgemaakt van de subschaal 'Onvermogen om alleen te zijn' van de Multidimensionale Einsamkeitsfragebogen (MEF; Schwab, 1997) en de subschaal 'Aversie voor alleen zijn' van de Ability to be Alone Questionnaire for Young Children (ABAQ - YC; Youngblade et al., 1999). Deze instrumenten werden respectievelijk in Duitsland en Noord-Amerika ontwikkeld. Daarnaast werd de subschaal 'Negatief alleen zijn' van de Schaal voor Waardering van Alleen-Zijn (SWA; Marcoen, 1992) gebruikt. Dat laatste instrument werd specifiek voor Nederlandstalige adolescenten ontwikkeld. De kwaliteit van al deze instrumenten is laag.

Voor affiniteit met alleen zijn werd een reeks instrumenten gebruikt die in de Verenigde Staten ontwikkeld werden: de Preference for Solitude Scale (PSS; Burger, 1995; Cramer & Lake, 1998), de 'Privacy' subschaal van de Privacy Questionnaire (PQ; Pedersen, 1977), de 'Privacy' subschaal van de Privacy Preference Scale (PPS; Marshall, 1974), de Solitary Coping Scale (Larson & Lee, 1996), de Solitary Comfort Scale (Larson & Lee, 1996) en de subschaal 'Kunnen alleen zijn' van de Ability to be Alone Questionnaire for Young Children (ABAQ - YC; Youngblade et al., 1999). Daarnaast werden de subschalen 'Positief alleen zijn' en 'Voorkeur voor alleen zijn' van de Schaal voor Waardering van Alleen-Zijn (SWA; Marcoen, 1992) gebruikt. Deze beide subschalen werden zowel in een langere (10 items) als een kortere versie (7 items) aangewend. De kwaliteit van de PSS kan als matig omschreven en is laag voor alle overige instrumenten.

Tabel 1.2 – Gebruikte instrumenten in het onderzoek over soortgenotenvaliditeit

Leeftijdscategorie	Instrument	Kwaliteit
Eenzaamheid – Ouders en leeftijdgenoten		
Adolescenten	Differential Loneliness Scale (DLS; Schmidt & Sermat, 1986)	Matig
	Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA; DiTomasso & Spinner, 1993)	Matig
	Eenzaamheidsschaal (Goossens, 1998)	Laag
Kinderen	Relational Provisions Loneliness Questionnaire (RPLQ; Hayden-Thomson, 1989)	Matig
	Multidimensional Loneliness Scale for Children (CMLS; de Biase, 1992)	Laag
Alleen zijn – Negatieve houding		
Adolescenten	Multidimensionale Einsamkeitsfragebogen (MEF) (Schwab, 1997)	
	- Subschaal Onvermogen om alleen te zijn	Laag
	Schaal voor Waardering van Alleen-Zijn (SWA) (Marcoen, 1992)	
	- Subschaal Negatief alleen zijn	Laag
	- Subschaal Voorkeur voor alleen-zijn	Laag
Kinderen	Ability to be Alone Questionnaire for Young Children (ABAQ –YC; Youngblade et al., 1999)	
	- Subschaal Aversie voor alleen zijn	Laag
Alleen zijn – Positieve houding		
Adolescenten	Preference for Solitude Scale (PSS; Burger, 1995)	Matig
	Privacy Questionnaire (PQ; Pedersen, 1977)	
	- Subschaal Privacy	Laag
	Privacy Preference Scale (PPS; Marshall, 1974)	
	- Subschaal Privacy	Laag
	Solitary Coping Scale (Larson & Lee, 1996)	Laag
	Solitary Comfort Scale (Larson & Lee, 1996)	Laag
	Schaal voor Waardering van Alleen-Zijn (SWA) (Marcoen, 1992)	
	- Subschaal Positief alleen zijn	Laag
	- Subschaal Voorkeur voor alleen zijn	Laag
Kinderen	Ability to be Alone Questionnaire for Young Children (ABAQ –YC; Youngblade et al., 1999)	
	- Subschaal Kunnen alleen zijn	Laag

De unidimensionele vragenlijsten over eenzaamheid die bij de validering van de LEKA gebruikt werden, worden voorgesteld in Tabel 1.3 (convergente validiteit). Er worden zowel metingen (met meerdere items) als indexen (met een item) gebruikt. Bij de metingen waren drie vragenlijsten die oorspronkelijk ontwikkeld werden in de Verenigde Staten: de UCLA Loneliness Scale (Russell et al., 1980), de Children's Loneliness Scale (CLS; Asher, Hymel, & Renshaw, 1984; Asher & Wheeler, 1985) en de subschaal 'Globale eenzaamheid' van de Multidimensional Loneliness Scale for Children (CMLS; de Biase, 1992). Daarnaast werd gebruikgemaakt van de Eenzaamheidsschaal (de Jong-Gierveld & Kamphuis, 1985; de Jong-Gierveld & van Tilburg, 1999) die specifiek voor Nederlandstaligen ontwikkeld werd. De een-item index vraagt rechtstreeks naar de ervaren eenzaamheid met de uitspraak "Ik voel me eenzaam", die beantwoord moet worden op een 5-puntenschaal van helemaal niet van toepassing (1)

tot helemaal van toepassing (5). Bij de zelfcategorisatie, ten slotte, moeten de respondenten zichzelf indelen in een van vier categorieën (met als formulering: "Als we mensen indelen als (1) de niet-eenzamen, (2) de matig eenzamen, (3) de zeer eenzamen en (4) de extreem eenzamen, bij welke groep zou jij dan horen?"). De kwaliteit van de UCLA Loneliness Scale, de Eenzaamheidsschaal en de CLS, die alle in vele studies gebruikt werden en in verschillende talen vertaald zijn, is hoog. De kwaliteit van de overige instrumenten is laag.

Tabel 1.3 – Gebruikte instrumenten in het onderzoek over convergente validiteit

Leeftijdscategorie	Instrument	Kwaliteit
Metingen		
Adolescenten	UCLA Loneliness Scale (Russell et al., 1980)	Hoog
	Eenzaamheidsschaal (de Jong-Gierveld & van Tilburg, 1999)	Hoog
Kinderen	Children's Loneliness Scale (CLS; Asher et al., 1984)	Hoog
	Children's Multidimensional Loneliness Scale (CMLS; de Biase, 1992)	Laag
	- Subschaal Globale eenzaamheid	
Indexen		
Adolescenten	Een-item index	Laag
en kinderen	Zelf-categorisatie	Laag

Statistische procedure. Voor de soortgenotenvalliditeit en de convergente validiteit werden correlaties berekend op verschillende steekproeven en gemiddeld over de steekproeven. Meer specifiek werd een gewogen gemiddelde van de verkregen correlaties berekend, waarbij aan de verschillende steekproefschattingen een gewicht werd toegekend dat evenredig was met de omvang van de gebruikte steekproef. Met dit gewogen gemiddelde komt men tot een optimale schatting van de validiteitscoëfficiënt. Rond dit gewogen gemiddelde (of de gemiddelde validiteitscoëfficiënt) werd ook het 95%-betrouwbaarheidsinterval afgebakend. Dit interval geeft een bereik van plausible waarden aan voor de betrokken validiteitscoëfficiënt (Hedges & Olkin, 1985). In die gevallen waarin er in eenzelfde steekproef meerdere correlaties met een soortgenoot of een unidimensionele meting van eenzaamheid voorhanden waren, werden deze correlaties binnen de steekproef eerst gemiddeld voor de gegevens opgenomen in de berekening van de gemiddelde correlatie over de steekproeven.

1.5 Nomologisch netwerk en valideringsstrategie voor de discriminante validiteit

Discriminante validiteit betekent dat de correlaties met metingen van andere constructen niet te hoog uitvallen. In dit deel wordt voor dit specifieke aspect van de validiteit de valideringsstrategie beschreven, wordt de selectie van de alternatieve metingen verduidelijkt en wordt de gebruikte statistische procedure beschreven. De aanpak voor dit type van validiteit is uiteraard sterk bepaald door de kennis van het nomologisch netwerk van eenzaamheid (dit wil zeggen de constructen waarmee eenzaamheid gecorreleerd is).

Valideringsstrategie. Uit de literatuur blijkt dat unidimensionele metingen van eenzaamheid vaak hoog correleren met metingen van andere constructen. Een meta-analyse over de correlaten van unidimensionele eenzaamheidsschalen (Mahon, Yarcheski, Yarcheski, Cannella, & Hanks, 2006) leverde aanzienlijke gemiddelde correlaties op voor metingen van depressieve stemming ($r = 0.60$), angst, waarbij ook een aantal metingen van sociale angst waren opgenomen ($r = 0.27$), en zelfwaardering ($r = -0.48$). Andere studies (Cacioppo et al., 2006) leverden aanzienlijke correlaties op met de persoonlijkheidsdimensies extraversie ($r = -0.42$) en neuroticisme ($r = 0.30$). Deze correlaties brengen de validiteit van eenzaamheidsmetingen niet in het gedrang zolang zij duidelijk lager uitvallen dan de schattingen van de soortgenotenvaliditeit. Deze redenering werd uitgebreid naar de vier subschalen van de LEKA. De algemene verwachting is daarom dat voor EO, EL, AN en AP de correlaties met de zes op basis van de literatuur geselecteerde kernconstructen – depressie, angst, sociale angst, neuroticisme, extraversie en zelfwaardering – lager zullen liggen dan de correlaties met alternatieve metingen van het construct dat door de respectievelijke subschalen gemeten wordt (met name eenzaamheid in de relatie met de ouders, eenzaamheid in de relaties met leeftijdgenoten, aversie tegenover alleen zijn en affiniteit met alleen zijn).

Selectie van de instrumenten. De metingen die voor de bepaling van de discriminante validiteit gebruikt werden, worden voorgesteld in Tabel 1.4. Het gaat om in Nederland en Vlaanderen goed bekende metingen van de constructen depressie, angst, sociale angst, neuroticisme, extraversie en zelfwaardering en een aantal instrumenten die in de Verenigde Staten ontwikkeld werden, daar frequent gebruikt worden en hun deugdelijkheid bewezen hebben. De kwaliteit van alle gebruikte metingen is daarom hoog.

Statistische procedure. Voor elk van de zes kernconstructen werden gewogen gemiddelde correlaties berekend (in functie van de steekproefomvang) en het daar bijhorende 95%-betrouwbaarheidsinterval werd bepaald. De discriminante validiteit van de LEKA-schalen kan aangetoond worden indien de betrouwbaarheidsintervallen voor de gemiddelde correlaties met de zes kernconstructen, die geacht worden lager uit te vallen, niet overlappen met het betrouwbaarheidsinterval voor de gemiddelde correlatie met soortgenoten uit de eigen categorie. Aantonen dat de respectievelijke betrouwbaarheidsintervallen rond twee gemiddelden elkaar niet overlappen is immers conceptueel analoog aan een toetsing van het verschil tussen deze gemiddelden, die niet significant is (Smithson, 2000, 2003). In die gevallen waarin er in eenzelfde steekproef meerdere correlaties met eenzelfde kernconstruct voorhanden waren, werden deze correlaties binnen de steekproef eerst gemiddeld voor de gegevens opgenomen werden in de berekening van de gemiddelde correlatie over de steekproeven.

Tabel 1.4 – Gebruikte instrumenten in het onderzoek over discriminante validiteit

Leeftijdscategorie	Instrument
	Depressie
Kinderen	Depressievragenlijst voor Kinderen (DVK; de Wit, 1987) Kinderdepressieschaal (KDS; Luteijn, 1981) Children's Depression Inventory (CDI; Kovacs, 1992)
Adolescenten	Beck Depression Inventory (BDI; Beck et al., 1961; Bouman et al., 1985) Center for Epidemiologic Studies Depression Scale (CES-D; Radloff, 1977) Zung Self-Rating Depression Scale (SDS; Zung, 1965; Mook et al., 1989)
	Angst
Kinderen	Zelfbelevingsvragenlijst voor Kinderen (ZBV-K; Bakker et al., 1989) Revised Children's Manifest Anxiety Scale (RCMAS; Reynolds & Richmond, 1985) Fear Survey Schedule for Children-Revised (FSCC-R; Ollendick, 1983)
Adolescenten	Zelfbelevingsvragenlijst (ZBV; van der Ploeg, 2000; van der Ploeg et al., 1980)
	Sociale angst
Kinderen	Sociale Angstschaal voor Kinderen (SAS-k; Dekking, 1983) Social Anxiety Scale for Children-Revised (SASC-R; LaGreca & Stone, 1993)
Adolescenten	Sociale Angstschaal (SA; Willems et al., 1973) Social Avoidance and Distress Scale (SAD; Watson & Friend, 1969) Fear of Negative Evaluation Scale (FNE; Watson & Friend, 1969) Interaction Anxiousness Scale (IAS; Leary, 1983) Shyness Scale (Cheek & Buss, 1981) Self-Consciousness Scale (SCS; Fenigstein et al., 1975; Vleeming & Engelse, 1981) Subschaal Sociale angst
	Neuroticisme/Extraversie
Kinderen	Amsterdamse Biografische Vragenlijst voor Kinderen (ABV-K; van Dijk & Wilde, 1982) Junior Nederlandse Persoonlijkheidsvragenlijst (NPV-J; Luteijn et al., 1989) Subschaal Inadequatie (IN)
Adolescenten	'Big Five' markeerschaal (Goldberg, 1992; Scholte et al., 1997) Amsterdamse Biografische Vragenlijst (ABV; Wilde, 1970)
	Zelfwaardering
Kinderen	Competentiebelevingsschaal (CBSK; Harter, 1985; van Dongen-Melman et al., 1993; Veerman et al., 1997)
Adolescenten	Rosenberg Self-Esteem Scale (Rosenberg, 1965; van der Linden & Dijkman, 1989) Self-Perception Profile for Adolescents (SPPA; Harter, 1988; Straathof & Treffers, 1988)

1.6 Beoordeling door leeftijdgenoten en valideringsstrategie voor de constructvaliditeit

Constructvaliditeit betekent dat de scores op een instrument de predictie toelaten van niet-testgedrag of dat de correlatie tussen de test en een welbepaald criterium significant is en voldoende hoog uitvalt. In dit deel wordt voor dit specifieke aspect van de validiteit de valideringsstrategie beschreven, wordt de selectie van de criteria verduidelijkt en wordt de gebruikte statistische procedure beschreven.

Valideringsstrategie. Op basis van de literatuur kon enkel voor de subschaal EL een degelijke strategie voor de constructvalidering uitgewerkt worden. Bij kinderen en jonge adolescenten vertonen beoordelingen door leeftijdgenoten en meer specifiek klasgenoten replicerbare correlaties met de scores op de Children's Loneliness Scale (CLS; Asher et al., 1984), een instrument waarvan men kan verwachten dat het hoog correleert met de subschaal EL van de LEKA. Uit overzichtartikels blijkt dat verschillende aspecten van de relaties met leeftijdgenoten, zoals de mate van aanvaarding door klasgenoten en de mate waarin kinderen, opnieuw volgens hun klasgenoten, gepest worden, significant correleren met de ervaren mate van eenzaamheid (Asher & Paquette, 2003). De grootte-orde van al deze correlaties situeert zich in absolute waarde rond 0.30, bijvoorbeeld $r = -0.30$ voor de mate van aanvaarding in de klas (Asher, Parkhurst, Hymel, & Williams, 1990) en $r = 0.30$ voor gepest worden (Hawker & Boulton, 2000). De algemene verwachting is daarom dat de subschaal EL significant zal correleren met positieve en negatieve kenmerken van de relaties met leeftijdgenoten, zoals die kunnen afgeleid worden uit beoordelingen door klasgenoten.

De informatie over de positieve en negatieve kenmerken van de relaties met leeftijdgenoten kan ook gecombineerd worden om groepen van kinderen en jonge adolescenten te onderscheiden die een specifieke sociale status in de klas hebben. Een voorbeeld van zo'n sociale statusgroep is de verworpen groep, die kinderen bevat die door hun klasgenoten vaak genoemd worden bij "kinderen die ik niet graag heb" en zelden bij "kinderen die ik graag heb". Aan deze sociale statusgroepen, die de verworpen kinderen genoemd worden, worden door hun klasgenoten zelden positieve eigenschappen toegeschreven en vaak negatieve eigenschappen. Uit overzichtartikels blijkt dat deze groep significant hoger scoort op de CLS dan de gemiddelde kinderen in de klas. Dit verschil bedroeg gemiddeld een tiende van een standaarddeviatie ($d = 0.11$; Newcomb, Bukowski, & Pattee, 1993), wat significant verschilde van nul. De algemene verwachting is dat voor de EL-subschaal een significant verschil zal gevonden worden tussen deze twee sociale statusgroepen (verworpen en gemiddelde kinderen) dat minstens van dezelfde grootte-orde is als het gemiddelde verschil dat in eerder onderzoek gevonden werd.

Selectie van de criteria. In Tabel 1.5 wordt een overzicht gegeven van de criteria in het onderzoek over de constructvaliditeit. Er werden twee methoden gebruikt om de beoordelingen van klasgenoten te meten: nominaties en 'ratings' (Orobio de Castro, Goossens, & Olthof, 2007). Bij nominaties worden de leerlingen in de klas gevraagd voor een gegeven kenmerk van relaties met leeftijdgenoten (bijvoorbeeld een leuk iemand zijn om mee om te gaan) de namen van een beperkt aantal klasgenoten op te schrijven. Bij 'ratings' worden de leerlingen in de klas gevraagd om, meestal op een 5-puntenschaal, aan te geven in welke mate datzelfde kenmerk op elke medeleerling van toepassing is. Deze gegeven nominaties en 'ratings' worden dan omgezet naar ontvangen nominaties en 'ratings'. Bij nominaties wordt er gestandaardiseerd in functie van de grootte van de klas en bij 'ratings' wordt het gemiddelde van de ontvangen 'ratings' berekend. Op deze manier komt men tot beoordelingen van de hele klas over elk van de leerlingen (bijvoorbeeld die vaak als een leuk iemand genoemd worden of die gemiddeld genomen als leuk gezien worden, of juist zelden op die manier genoemd worden of gemiddeld als minder leuk gezien worden).

Er werden twee positieve kenmerken geselecteerd: de mate van aanvaarding, die als 'leuk vinden' (of 'like most') omschreven wordt in de literatuur, en het genoemd worden als vriend (zogenaamde vriendschapsnominatie die als 'aantal vrienden' omschreven wordt). Daarnaast werden drie negatieve kenmerken geselecteerd: niet leuk gevonden worden ('like least'), gepest worden, en de mate waarin medeleerlingen vinden dat elk kind in de klas zich eenzaam voelt (zogenaamde eenzaamheidsreputatie). Men kan ook de mate waarin medeleerlingen leuk en niet leuk gevonden worden combineren om sociale statusgroepen te vormen en verworpen en gemiddelde kinderen te vergelijken. De kwaliteit van de gehanteerde criteria is over het algemeen hoog. De test-hertest betrouwbaarheid van dit soort van metingen is aanzienlijk ($r = 0.70$ tot 0.80 over korte periodes tot 3 maanden; Jiang & Cillessen, 2005) en de gekozen criteria hebben ook een hoge mate van validiteit omdat ze gebaseerd zijn op het gecombineerde oordeel van een hele groep en niet een enkel individu.

Tabel 1.5 – Gebruikte criteria in het onderzoek over constructvaliditeit

criterium	Methode	Kwaliteit
Positieve kenmerken		
Leuk vinden ('like most')	nominaties	Hoog
	'ratings'	Hoog
Aantal vrienden	nominaties	Hoog
Negatieve kenmerken		
Niet leuk vinden ('like least')	nominaties	Hoog
Gepest worden	nominaties	Hoog
Eenzaamheidsreputatie	'ratings'	Hoog

Statistische procedure. Voor elk van de geselecteerde criteria werd een gewogen gemiddelde van de verkregen correlaties berekend en werd ook het 95%-betrouwbaarheidsinterval rond deze gewogen validiteitscoëfficiënt afgebakend. Omdat de berekening van de scores op de criteria omslachtig is, is het aantal correlaties voor dit aspect van de validiteit eerder beperkt.

1.7 Besluit

De LEKA is gebaseerd op een conceptueel model waarbij eenzaamheid een verschillende vorm of intensiteit kan aannemen in twee belangrijke relaties, namelijk met de ouders en met leeftijdgenoten, en waarbij men ook de negatieve en positieve houding tegenover alleen zijn in rekening moet brengen om de ervaren eenzaamheid beter te begrijpen. Het instrument, dat uitdrukkelijk bedoeld is voor gebruik bij kinderen en adolescenten, vormt een belangrijke aanvulling op het bestaande instrumentarium. Dat laatste is vooral gericht op universiteitsstudenten en volwassenen en is gebaseerd op een eenvoudiger model van eenzaamheid waarbij het fenomeen zich steeds in dezelfde vorm voordoet ongeacht de relatie en waarbij er geen belangstelling is voor de houding tegenover alleen zijn. Ten slotte werd er een degelijke strategie uitgewerkt voor het bepalen van de soortgenotenvalliditeit, convergente validiteit, discriminante validiteit en constructvaliditeit van het instrument.